

Negyedik rész
KELET-BALKÁNI TÍPUS

Tizenharmadik fejezet

ÁLTALÁNOS ÉSZREVÉTELEK A KELET-BALKÁNI TÍPUSRÓL

A földrajzi környezet hatása. – A típus néhány különösen jellemző tulajdonsága.
– Összeolvadás a turáni elemekkel. – A trák törzsek beolvadása. – Délszlávok-e a bolgárok?

A kelet-balkáni típus lakossága az Iskertől és az Isker és Marica közötti vízválasztótól keletre fekvő területet foglalja el, tehát az Al-Dunai-síkságot, a Trákiába torkoló Marica folyó völgyét, a Rodope-hegység völgyeit és Pirint, mely az Égei-tengerre nyílik. Igazi bölcsője az Al-Dunai-síkság. Itt alakult ki a szláv–bolgár nép, és itt jött létre a bolgár állam.

A földrajzi környezet hatása. – A környezeti hatások itt igen világosak. Az Al-dunai-síkság egy egységes terület, sokkal kevésbé kifejezett domborzattal, mint a félsziget más részein, igen kevés erdővel, és nagy részén sztyeppei éghajlattal. Ez az oka annak, hogy lakossága, mely már a középkor elején ideköltözött, földművelővé vált. Ez segítette elő a központi hatalom megerősödését, mely így képes volt a gyepelőt szorosan kézben tartani, de később ez vonzotta ide az idegen hódítókat is. Földrajzi helyzete miatt ez a vidék kapcsolatot tartott fenn Bizánccal és Kis-Ázsiával, Dél-Oroszországgal és a turáni népekkel. A terület történelme állandóan vegyült ezeknek az országoknak és azok lakóinak történelmével.

Azokhoz a szlávokhoz, akik az Al-Dunai-síkságot elfoglalták, egymás után érkeztek a turáni bolgárok, besenyők, kunok, az Arany Horda tatárjai, akik többé-kevésbé beolvadtak ebbe a szláv lakosságba. Ebből kifolyólag észlelhető különbség jelentkezik az etnikai összetétel szempontjából a kelet-balkáni típus és a többi délszláv között.

Az ilyen földrajzi helyzet következményeként a bolgár történelemnek – bár voltak fényes időszakai is – sötét, tragikus oldalai is vannak: Aszparuh kántól Krumon át, Sztambulovig. Kegyetlen volt a középkori bolgár bojár (főnemes), de még kegyetlenebb volt és maradt a kelet-balkáni típus parasztja. Más délszlávokkal nem tartottak fenn szorosabb kapcsolatokat. Ezek a kapcsolatok csak Bulgária legerőteljesebb terjeszkedése idején jelentkeztek.

Az ilyen földrajzi elhelyezkedés miatt a bolgárokat nem érintette a reneszánsz kultúra hatása, amely a nyugaton élő délszlávokon érezhető volt. Ellenkezőleg, őket mindenkinél jobban áthatották a török–keleties hatások. Míg nyugati szomszédaik a törökök, a velenceiek, az osztrák–magyarok uralma alatt voltak, a bolgárok csak a törökök alatt. Ennek következtében civilizációjuk is egyszerűbb maradt. Ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy szinte mindannyian pravoszláv hitűek.

A típus néhány különösen jellemző tulajdonsága. – Már említettük, hogy keleten az Isker folyótól, és a bulgáriai Ihtiman városában számos mongoloid típusú személy él. Minél jobban közeledünk a Fekete-tenger felé, ez a típus annál kifejezettebb.

Míg nyugaton a dinári emberek igen magasak, a skótokkal és egyes alpesi hegyek embereivel együtt Európa legmagasabb emberei, a lakosság magassága az Iskertől keletre csökken. Ezek a parasztok azonban zömökebbek és izmosabbak (Szerbiában az ilyeneket *tokmakoknak* [kis, ványadt ember] hívják). A világos arcszínű szőkék és barnák itt igen ritkák. Az arcbőrük sárgásfekete színű, hajuk és bajszuk fénylő fekete, szemük pedig fekete és barna. Járomcsontjaik kifejezettek, az arc alsó része széles, igen fejlett az állkapcsuk, szemeik gyakran egymáshoz közeli és mélyen ülők a szemöldök ívei alatt.

A nyugati délszlávok könnyű és bő öltözete helyett az emberek itt nehéz darócruhában járnak, mely ízléstelenül szabott, de meleg. Ez a félsziget legmelegebb öltözete. Még nyáron is melegen öltöznek. Elnézve őket így felöltözve, az a benyomása az embernek, hogy valami közülük van a magas ázsiai fennsíkokhoz.

Említsük meg még néhány jellemvonásukat. Bár a bolgárok és a nyugaton élő délszlávok nyelvében vannak közös alapok, a szerb és bolgár nyelv között vannak különbségek is. Ezek az eltérő fejlődés következményei, melyek, úgy tűnik, a középkor elején veszik kezdetüket. Ugyanígy különbözik társadalmi berendezésük is, különösen a török hódítás után, bár lehet, hogy a különbségek még a bolgár állam megalakulása idején, a középkorban alakultak ki. Bulgáriában nincsenek törzsek és zadrugák, ami szemmel látható következményeket von maga után a családi élet területén. Nincs slava a maga gyönyörű, meleg szokásaival. A bolgár ember nem emlékszik távoli őseire és eszébe sem jut őket emlegetni.

Etnikai összeolvadás. – Az Al-Dunai-síkságon élő szlávok közé sok turáni eredetű népcsoport érkezett, legelőször a bolgárok.

A bolgárok ázsiai nép, a tatárokkal, hunokkal, avarokkal és besenyőkkel rokon. Ázsiát elhagyva a Volgánál álltak meg, ahol államukat Nagy-Bulgáriának vagy Fekete-Bulgáriának hívták. Ez az állam még a XV. sz.-ban is létezett. Ezeknek a bolgároknak egy csoportja tovább költözött délnyugat felé. A sok kalandozás és a Duna bal partján való hosszabb tartózkodás után ennek a folyónak a jobb partján telepedtek le. A bolgár kánok korlátlan uralkodók voltak, alattvalóiktól szigorú, keleties szabályokkal különültek el. Igen fegyelmezett hadsereggel rendelkeztek. Miután hatalmukat az al-dunai szlávokra kényszerítették, az új környezet lakosságából megerősítették seregeiket, és terjeszkedni kezdtek a félszigeten. Ezek a bolgár eredetű nomádok beolvadtak a szlávokba, keveredtek velük, különösen földműveléssel foglalkoztak és elfogadták az Al-Dunai-síkságon honos életmódot. Nyelvüket is átvették. A turáni bolgárok viszont saját nevüket adták a szlávoknak, és kétségtelenül átruháztak valamit saját mentalitásukból is.

Történelmük első időszakában, 660-tól Boris cárig (852–888) a turáni bolgárok e közösség fölött uralkodtak Aszparuh kán, Trebel kán, Krum kán és Omortag kán alatt. A leigázott szlávok nem vehettek részt az állami ügyintézésben. A már nagyban

elszlávosodott turániak fölényét Szimeon cár halála után is érezni: fia, Bulgáriai Péter kiskorúsága idején a turáni Szurszuvul kormányzott.

A XI. sz.-ban az új mongol veszedelem, a besenyők és kunok betörése megváltoztatta a bolgár–szláv lakosság összetételét. Az Iskertől nyugatra és a šop vidékek egy részére is behatoltak. Ez a mongol hatások bizonyos fajta felfrissítésének tekinthető. 1048-ban Kelen besenyő kán 20000 harcosával együtt felvette a kereszténységet és a szláv–bolgár terület kellős közepén Silistija környékén (Drstar) telepedett le. 1064-ben nagyszámú kun kelt át a Dunán, mintegy 60000 közülük Észak-Bulgáriában, Plovdiv és Jedren környékén telepedett meg. Sok kun telepedett le Dobrudzsában. Észak-Bulgária szinte teljesen kunná vált, a Marica folyó völgyét is kunok népesítették be. A kereszténységet felvéve a besenyők és kunok lassan elszlávosodtak. De a vlach eredetű bolgár cárok, I. Aszen és Péter (1186–1196) uralkodása idején még mindig kompakt tömeget alkottak a kunok és besenyők, és a bolgár sereg nagy részét ők képezték. Még 1206-ban Kalóján cár bolgár serege is szinte teljesen csak kunokból állt. Az idetelepült kunok még a XIII. sz.-ban is igen erősek voltak. Egyik vezérüket, Terter Györgyöt 1280-ban bolgár cárrá koronázták. Más trónkövetelők, az Arany Horda támogatásával betörték Bulgáriába, és Terter arra kényszerült, hogy lányát Nogáj kán fiához adja feleségül, és adót fizessen az Arany Hordának (1285). Ebben az időben a kun eredetű Sisman bojár megalapította a Viddini Királyságot (1290).¹⁹⁸

A turáni hatás harmadik hulláma a török hódítással kezdődött (1361–1396). Bulgáriában, Deli-Orman vidékén már volt tatár lakosság, mely rokon a törökökkel, de igazi törökök csak a török uralom alatt telepedtek le. Ekkor bekövetkezett a török lakosság és az iszlamizált, szláv nyelvüket elfelejtett bolgárok keveredése is. A XIX. sz. elején a törökök és a tatárok uralták a tájat a Jantartól délre. A Balkán-hegységtől északra és délre levő városokban pedig a törökök voltak többségben. Ez az újonnan jött uralkodó réteg keveredett a bolgár lakossággal, de egyúttal a leigázott bolgárok átvették szokásaikat és hagyományaikat.

A szláv–bolgár lakosság a középkorban világosan elkülönült más délszláv népektől. Különösen feltűnő volt a bőruk sötét színe. A szerb folklórban a bolgárt mindig *crni bugarinnak* (fekete bolgárnak) hívják. És csak maga a bolgár lakosság (például Razgrad környékén) különböztet meg még ma is fekete és fehér bolgárokat. A délszláv folklór a bolgárokat pszichikai sajátosságok tekintetében is teljesen más csoportba sorolja.

A kunok és besenyők beolvadása még nem fejeződött be véglegesen. Utolsó maradványaikra Bulgária keleti részében és Trákiában lehet rábukkanni. Ezek a népek, a *gagauzok és surgučok*, török nyelvet beszélő keresztények.

A második jelentős beolvadás, a legősibb lakosság, a trákok beolvadása, akik a középkor elején a félsziget keleti részének kiterjedt területein éltek. A Duna mindkét partján elterülő síkságokat, a Balkánt és a Rodopét, egészen Kis-Ázsiáig terjedő ré-

¹⁹⁸ F. Chaladon: *Jean Comnène et Manuel I Comnène*. Paris, 1912. 48–51. és 324. p. K. Jireček: *Einige Bemerkungen über die Überreste der Petchengen und Kumanen, sowie über die Völkerschaften der sog. Gagauzi und Šurgači* (Sitzungsber. K. bömischen Geselsch. d. Wiss., Prague, 1889). G. Songeon: *Historie de Bulgarie*. Paris, 1913. 247. p. és tovább. Ez a könyv igen tendenciózus.

szeket népesítették be, de nincsenek olyan adataink, melyek alapján nyomon tudnánk követni a középkor elején bekövetkezett elszlávosodásuk folyamatát.

A Balkán- és a Rodope hegységben a vlachok jelenléte is bizonyított, akik igen sokan voltak már a XI. és a XII. sz.-ban. Ők azokkal a vlachokkal erősödtek fel, akiket I. Aleksije Komnen (I. Komnenosz Sándor, 1081–1118) bizánci cár az örményekkel együtt telepített ezekre a területekre. A balkáni vlachok, akik feltehetően egy kompakt tömeget képeztek, fellázadtak Bizánc ellen és a XII. sz.-ban a bolgárokkal együtt megalapították az vlach–bolgár királyságot I. Asennal a trónon. Az ő fivérét, Kalojant Trnovóban koronázta meg III. Ince pápa követe, mint „dominus blacorum et bulgarorum” (vlachok és bolgárok uralkodója). Sredna Gorában és a Rodopéban még a XIX. sz.-ban is volt vlach falu. Ezek később elbolgárosodtak, és most csak nomád aromunok élnek itt. Így számos bolgár család, különösen a Balkánon és Sredna Gorában vlach eredetű. Egyébként úgy tűnik, hogy e két vidék lakossága több szláv elemet őrzött meg és kevesebb turánit vett fel, míg a nagyszámú vlachhal való keveredésük vitathatatlan.

Végső soron a kelet-balkáni lakosság sok görögöt, örményt, szírt (stb.) is magába olvasztott. Ezeknek a népeknek egy része már ezeken a területeken élt, más részük csak a középkorban, a török igazgatás idején került az itteni területekre, különösen a Marica folyásának környékére.

A bolgárok tehát etnikai összetétel tekintetében különböznek a többi délszláv néptől. Egy szláv–turáni csoportot alkotnak, amely főleg a különböző turáni népek keveredésének eredménye. Néhány jellemvonásukat figyelembe véve annyira különböznek a félsziget más szlávjaitól, hogy egyesek megpróbálták a nem szláv népek közé sorolni a bolgárokat. Ők maguk is belátják ezeket a különbségeket, és kutatóik többször felvetették, hogy turáni népnek tekintsék őket. Úgy tűnik azonban, hogy ezek az elméletek leggyakrabban politikai ihletésűek voltak. Nyelvük mindenesetre a délszlávokhoz köti őket, és végeredményben helyénvalóbb minden különbség ellenére is a nagy délszláv családhoz sorolni őket.

Tizennegyedik fejezet

A KELET-BALKÁNI TÍPUS VÁLTOZATAI

Az al-dunai variáns. – Sredna Gora-i variáns. – Déli vagy ruméliai-trák variáns.
– Pomák variáns

Az előzőleg elmondottakból kitűnik, hogy a kelet-balkáni típust alkotó elemek nincsenek mindenhol egyenlő arányban elvegyülve. Az asszimiláció nem volt teljes, és innen ered a több variáns közötti különbség, amelyek végeredményben a természeti adottságoknak megfelelőek, és amelyekről, mielőtt továbbmennénk, beszélnünk kell.

A legérezhetőbb különbség a Balkán-hegységtől északra és délre élő lakosság között tapasztalható. Közéjük ékelődik be az igen érdekes Sredna Gora-i variáns. Rodopében az iszlám hitre tért bolgárok, vagyis pomákok élnek. Ezenkívül minden egyes variánsban belül vannak olyan csoportok, melyek bizonyos sajátos lélektani jellemvonásokkal rendelkeznek.

Az al-dunai variáns. Az Al-Dunai-síkság az Iskertől a Fekete-tengerig terjedő szakasát foglalja magába. Minél inkább kelet vagy észak felé haladunk a terület egyre lankásabbá válik, és kelet felé az éghajlat mindinkább sztyeppei jelleget ölt.

Az Al-dunai-síkságnak ebben a keleti részében és a Fekete-tengeri partsávon alakult meg a szláv-bolgár állam, melynek székvárosai a történelem folyamán: Aboba, Drstar (Silstria), Preslav és Trnovo voltak. Bizánc már a X. sz. folyamán seregeket küldött e bolgár központok ellen. A középkorban bekövetkezett állami terjeszkedés következtében terjedt a bolgárok hírneve is. Elsősorban ekkor következett be a turáni bolgárok beolvadása a szlávok közé. Az ősi szláv-turáni lakosság itt népesebb, mint bárhol másutt. Ezenkívül Bulgária felszabadulása előtt a Jantrától keletre az oszmánok képezték a lakosság zömét. A másik jelentős csoportot a magas balkáni völgyekből idetelepültek képezik, akik főleg a XIX. sz. elején ereszkedtek le az Al-Dunai-síkságra.

Ez a variáns a kelet-balkáni típus valódi megtestesítője, és főleg ez alapján határozható meg a bolgárok pszichikai sajátosságai. E variáns lakossága szorgalmas, de egyúttal bárdolatlan: erősen érezhető rajta a keleties hatások. A keleties hatás a felszabadulás, 1878 után rányomta bélyegét a mai bolgár államra.

A domborzat egyhangúsága ellenére érezhető különbségek vannak a különböző völgyek lakosai között: a Trnovo, Orjahovica és Ljaskovec környéki, és a Jantra folyó völgyében élő lakosság nyíltabb, vidámabb és egy bizonyos fajta nyers humorral rendelkezik.

Sredna Gora-i variáns. – Ez főleg hegyvidéki variáns. A Szófia-medencében levő Stolpnika falutól a Kamcija folyó torkolatánál fekvő Žeravne közötti területig húzódik. Magába foglalja a Sredna Gora, a Balkán alatti völgyek, sőt a Közép- és Kelet-Balkán

egyreszeinek lakosságát. Gyakorlatilag Bulgária központi részét foglalja el. Amíg a turáni bolgárokkal való keveredés itt alig észrevehető, addig erősen érzékelhető a vlach népesség jelenléte. A vidék vlach lakossága igen ismert volt a középkorban, és utolsó képviselőik csak a XIX. sz.-ban tűntek el. Gyakorlati vlach helységnevek, különösen Sredna Gorában (Bunaja, Ursulica stb.). Számos kis hegyi város és falu aromun típusú település (például Klisura, Kotel, Žeravna stb.).

Bulgária felszabadításáig e terület lakossága főleg állattenyésztéssel és fuvarozással foglalkozott. A török közigazgatás alatt sok falu és város bizonyos fokú autonómiával rendelkezett. A patriarchális állapot mindenhol fennmaradt, de a régi balkáni civilizáció nyomain sem halványodtak el, különösen a városokban maradtak fenn. Habár ott nincs se zadruga, se törzsi berendezés, az életmódjuk mégis sokban hasonlít a dináriak életéhez. Ugyanazok szokásaik, ugyanazok hiedelmeik, és több érzékük van a zenéhez, dalhoz, tánchoz, mint a kelet-balkáni típus más változatainak, de a nagylelkűség ritka, a vendégszeretet pedig kiveszett. Különös szellemi frissesség jellemzi a lakosságot. Érzelmesebbek, több képzelőerővel és szellemi nyíltsággal vannak megáldva, mint az Al-Dunai-síkság lakosai. Lehet, hogy ez az oka annak, hogy Sredna Gora lakossága főszerepet játszott Bulgária felszabadítása előtt, különösen a nemzeti öntudat ébredése idején. E kor legfontosabb, leghíresebb hajdukjai, propagandistái és irodalmárai Sredna Gora-i születésűek voltak. Azok a politikusok, akik ezen a vidéken születtek, gyakran valamilyen irodalmi ízlésről tesznek tanúbizonyságot, és sokban különböznek azoktól, akik az Al-Dunai-síkságról származnak.

Erről a vidékről nagyon sokan települtek le a Marica torkolatánál és a Fekete-tenger mellékén lévő Dobrudzsa környékén.

Déli vagy ruméliai-trák variáns. – A Balkán-hegységtől délre élő lakosságot öleli fel, a pomákokat kivéve. E variáns területe főleg a Marica torkolata, melyben enyhe mediterrán éghajlat uralkodik. Itt sok olyan növény terem meg, mely a Balkántól északra nem található. A házak és a falvak a török-bizánci típusra hasonlítanak legjobban. Az életmód egyre inkább görög-épei. A környezet hatása azonban jobban érezhető a görög, mint a bolgár variánsban, kivéve természetesen azokon, akik a városokban élnek. A közelmúltig ezen a bolgárok főleg földműveléssel és kertészettel foglalkoztak az egész területen és jobbágyfalvakban éltek. A lakosság egészén érezhető a bizánci és a török-keleties civilizáció hatásai. A felszabadulás előtt többnyire elgörögösödtek.

Az etnikai összetétel kétségtelenül sokban különbözik az Al-Dunai-síkságon megfigyeltektől. Mongoloid típusból sokkal kevesebb él itt, mint a Balkántól északra, annak ellenére, hogy itt jelentős kun beolvadás is bekövetkezett. Sőt mi több, még ma is vannak csoportok, akik nem szlávosodtak el teljesen: ezek a mai surgučok. Úgy tűnik, hogy a terület őslakossága inkább szláv-trák keveredés eredménye, melyen sokat változtatott a görög őslakosság és az elszlávosodott nagyszámú örmény, és részben a szír idetelepült. A bizánci császárok ugyanis több hullámban telepítettek örményeket Kis-Ázsiából a Marica torkolatához. Csak a X. sz.-ban 200.000 örmény települt le Plovdiv környékén. A lakosságnak erre az igen összekeveredett régi alapjára érkeztek még új telepések Sredna Gorából és a Balkán-hegységből.

Ezért a ruméliai-trák lakosság érezhetően különbözik az Al-Dunai-síkság lakosságától. Több a szellemi frissesség, több az individualizmus és a finomság, különösen

a városokban. Élnek itt bolgárok is, igazi görög mentalitással. Több érzékük van a nyilvános szerepléshez és a szertartásossághoz, mint az északi bolgároknak. Ezek a különbségek érezhetőek a nyilvános életben és az irodalomban is. Szó sincs az al-dunai és déli variáns közötti egységről: sőt, igen kifejezett ellentétek vannak közöttük.

A pomák variáns. – A pomák variánst a Rodopei- és a Pirin-völgy iszlám hitre tért bolgárjai képezik. Valószínű, hogy a török hódítás előtt a bogumil szektához (pataréusokhoz) tartoztak, és hogy többnyire a szláv-trák, nem pedig a szláv-bolgár egybeolvadás eredményei. Hithű muzulmánok, akik gyakran törökül beszélnek, vagy archaikus bolgár nyelvükben sok török szót használnak. Minden délszláv csoport közül ez a legelmaradottabb lakosság. Ők minden tekintetben igen elmaradottak: évszázadok alatt csak a jürükökkel (a Rodope-hegység török pásztoraival) tartottak fenn kapcsolatokat. Úgy tűnik, hogy e lakoságnak csak alacsonyabb rétegei vették fel az iszlámot, mert közöttük nincs muzulmán nemesség, mint Boszniában. Ugyanúgy, a pomákokból hiányzik az a büszkeség és hősie-vitézi szellem, amely lehetővé tette a boszniai muzulmánok nagy politikai befolyását.

Tizenötödik fejezet

A LÉLEKTANI JELLEMVONÁSOK FEJLŐDÉSE A TÖRTÉNELEM FOLYAMÁN

A török hódítás előtt. – A bolgár köznép (rája) a török időkben. – A nemzeti ébredés előjelei. – A felszabadulás és a bolgár állam

Szükség van arra, hogy nyomon kövessük azt a fejlődést, amely a kelet-balkáni típus lakosságának mentalitásában végbement a történelem folyamán, és hogy megvizsgáljuk: mennyiben magyarázza ez a mentalitás a mai bolgár állam állapotát. Szerb lévén, és a mai körülmények benyomása alatt ezt a kérdést számomra nehéz megvitatni, és én jobban szeretném, ha ezt a feladatot mások vállalnák magukra, akiknek tárgyla-gossága nem lenne megkérdőjelezve. Azonban nem tudtam lemondani vizsgálatom tárgyának ezen részéről. Elmondhatom, hogy e kérdés vizsgálatánál ugyanaz a kritikai szempont vezérelt, mint a mű más részeinek megírása és szerkesztése közben.

A török hódítás előtt. – A bolgár történelem katonai és politikai szempontból is igen gazdag. A török hódítás előtt a bolgároknak több fényes időszaka is volt, amikor hatalmuk teljében terjeszkedni tudtak, különösen Szimeun cár (893–987) és II. Asen (1216–1240) ideje alatt. A bolgár tömegek engedelmeskedtek vezéreiknek, úgy tűnik, nagyobb lelkesedés nélkül, de teljes fegyelmezettséggel. Ez egy tekintélyes erő volt, mely felett csak egy akarat uralkodott. Ezzel magyarázható, hogy kis létszámuk ellenére – az albánok után ők vannak a legkevesebben a félszigeten – az évszázadok során gyakran igen jelentős szerepet játszottak a történelem színpadán.

E hosszú időszak folyamán tágas területeket foglaltak el a félszigeten, behatoltak a Dunától északra fekvő területekre is és délen Bizáncot veszélyeztették. Azonban amikor legyőzték őket, ismét mozdulatlan, merev tömeggé váltak. Ezek az aktív fellépések általában rövid ideig tartottak. A bolgár terjeszkedés egy olyan viharra hasonlított, mely nem hagyott maga után nyomokat. Nincs semmi nyoma annak, hogy a középkorban bármit is alkottak volna, akár az Al-Dunai-síkságon, akár a Marica-völgyben, vagy az elfoglalt területeken. A támasztott vihar elmúltával ezek az etnikai csoportok minden kölcsönös kapcsolat nélkül maradtak. A bolgár történelem leghíresebb eseményei nem találtak visszhangra a népi tudatban.

Ebből az igen régi történelemből meg kell még jegyezni egy tényt, mégpedig az igen erős akaratú személyiség megjelenését, aki úgyszólván magában egyesíti az egész tömeg – amely mindig kifejezéstelen és mozdulatlan – akaratát. Így ennek az ön hatalmú vérmérsékletnek nem volt nehéz rákényszeríteni magát a tömegre. Ezen erős személyiségek felsőbbrendűsége még a közeli bolgár történelem időszakaiban, sőt még a felszabadulás után is meglep bennünket. A legkifejezőbb személyiség ebben az időszakban Stevan Stambulov volt. Úgy tűnik, hogy a bolgár

politikusok még ma is gyakrabban rendelkeznek erős akaratereővel, mint más dél-szláv típusok politikusai. Azonkívíül nyersebbek, önhatalmúbbak, gyakran képesek hihetetlen fordulatokra is.

Amíg más, dél-szláv, erős akaratú embernél gyakran demokratikus, sőt demagóg kiállással találkozunk, a bolgár politikai vezetők mindig önhatalmúak (autokraták). Akaratuk a befolyás, a tekintély megszerzésére irányul. Más csoportokban a vezető körök a szellemi és erkölcsi fejlődést szorgalmazzák, és gyakran világosan kifejezett érzékük van az irodalomhoz és a művészetekhez, a bolgár vezetők főleg anyagiás célokat hajszolnak.

A bolgár köznép (rája) a középkorban. – Az a szerep, melyet a történelem folyamán játszottak, a bolgárok emlékezetében nem igazán maradt fenn, és e tekintetben igen különböznek a szerbektől, akik mindig emlékeznek saját történelmi múltjukra. A hosszú, öt évszázados török uralom nem hagyott semmilyen nyomot a bolgár történelmi emlékezetben. A török uralom azonban rányomta bélyegét mentalitásukra.

Az Al-Dunai-síkság és a Marica torkolatának bolgárjai ekkor igazi rájává váltak, akik jobbágysorban éltek a török bégek állandó ellenőrzése, kínos gazdasági béklyó és erkölcsi elnyomás alatt. A bolgár népnév elvesztette nemzeti jelentését, és csak a járomba hajtott földművesek tömegének megnevezését szolgálta. Ezzel a jelentéssel, mint már említettük, ez a név elterjedt az Al-Dunai-síkságon és a Marica torkolatán kívíül is, olyan vidékekre, ahol e kegyetlen gazdasági berendezés uralkodott, még a régi szerb állam néhány központi területén is. Ezek az emberek nemcsak, hogy nem tiltakoztak e népnév felvétele ellen, nemzetiségüktől függetlenül, hanem hasznosnak vélték felvenni az elnevezést, mert így ártalmatlan embereknek tartották őket, egy alacsonyabb társadalmi rendbe tartozóknak, amelyre uraik lekicsinylően néztek.

A török uralom alatt a Balkán-félsziget népei a *bolgár*nak az egyszerű, nyers, alacsonyabb rendű, munkásembert nevezték. Ez az értelmezés a görögöktől és törököktől indult ki. Úgy látszik, hogy a Balkán-félsziget központi részében a boszniai és a Novi Pazar-i szandzsák muzulmán szerbjei terjesztették el, kiknek száma igen jelentős volt a közigazgatásban. A bolgár *blgar*, *blgarin* alakot felcserélték a szerb „bugar, bugarin” alakkal és mindig a köznép értelemben használták.

A központi típus területein ez a szerb *bugarin* alak minden szellemileg, anyagilag közönséges és egyszerű dolog megjelölésévé vált. A szegény, egyszerű lakosságra, melynek nincs semmije, azt mondják *asli bugar* (igazi bolgár). A közönséges, egyszerű paraszti munkára mondják *bugarska rabota* (bolgár munka). A macedónok azt mondják *pričati kao bugari* (úgy beszélni, mint a bolgárok), azaz akadozva, ügyetlenül, mint a parasztok. Dél-Macedóniában, Kufalovóban, Szaloniki mellett, hallottam az *izbugari se* (megbolgárosodik) kifejezést, amikor romlott, ültetésre alkalmatlan gabonáról beszélnek. Azt mondják, *pobugari se* (elbolgárosodik), amikor arról beszélnek, hogy egy dolog romlik, pusztul. A *bugark* a legegyszerűbb búzafajta elnevezése.

Ez volt a bolgár szó jelentése a mai Bulgária felszabadulása előtt minden dinári területen. A bolgárokat nem tekintették népnek, hanem csak néptömegnek, mely a szerbektől különös kiejtésével, valamint gyorsabb beszédével, a nagylelkűség hiányával és főleg fősვნénységével különbözött.

Amikor megéneklük a hőst, aki nagyon szegényé válik, akkor a dalban leveti a selymet és bársonyt, hogy bolgár ruhát vegyen fel.¹⁹⁹ Miloš Vojinovićnak pedig, aki ruhája fölé bolgár köpenyt vett fel, fejére pedig bolgár kucsmát tett fel és fekete bolgárnak adta ki magát, a kocsmáros nem akart bort mérni.²⁰⁰ A fából készült, igen egyszerű edényt, amiből bort isznak *bugarska kopanja*-nak (bolgár teknőnek) nevezik.

A bolgár névnek ugyanaz lett a sorsa, mint a vlach névnek a szlávok betörése után a Balkán-félszigetre. Ez a név, mely egy-egy régi, elnomádosodott lakosságot jelölt, teljesen elvesztette etnikai jelentését, és egy alsóbbrendűnek tekintett társadalmi rend elnevezésévé vált.

A bolgár mentalitás sok jellemvonása kétségtelenül ebből az időszakból származik. Nem mondható el azonban, hogy ez csak a törökök alatti rabság következménye, mert a rabság nem hagyott hasonló nyomokat más típusok köznépén, így a központi típusán sem. Lehet, hogy a kelet-balkáni típus néhány jellemvonása – melyeket már említettünk – igen régi, még a török idők előtti időből származik, de lehet, hogy a bolgárok veleszületett tulajdonsága.

A bolgár lakosság erős és egészséges. Az évszázados jobbágyi művelési rendszer ellenére dolgosak és szorgalmasak maradtak. Fáradhatatlan munkások, de a végső határokig faragatlanok és közönségesek. Aleko Konstantinov bolgár író Baja Ganje című művében földijeiről azt mondja, hogy még ma is „faragatlanok és nyersék, gombák és velejükig közönségesek”. Az evésben – állítja – falánkak, és evés közben semmi másra nem tudnak gondolni, nem hagyják magukat zavartatni: szürcsöl a bolgár, nem tréfál, háromszáz marakodó kutya sem hangosabb nála. Közben arcáról kövér verejtek hullik...²⁰¹ „Annyi ételt tettek elénk, hogy igyekeztem minél gyorsabban magamba tömni, míg szét nem fakadok...” – mondja Baja Ganje (ez egy csúfnév, mellyel a bolgárok egymást illetik). Ebben a művében Aleko Konstantinov tökéletesen leírta azt, amit ő „a bolgár élet szegényének és alávalóságának” nevez. Egyéb részletek megismeréséhez ajánljuk művét az olvasó figyelmébe.

Kétségtelen, hogy az alacsonyabb társadalmi helyzetük és a közönséges, tisztán anyagias szemléletük következtében fejlődött ki vagy éledt fel bennük újból az igen erős irigység, mely gyakran kapzsiságba csap át. Ez a bolgárok alapvonása. Igaz, enyhébb formában jelentkezik azoknál a parasztnál, akik a rossz termés miatt arra kényszerültek, hogy egymást anyagilag, gazdaságilag kisegítsék. Náluk a szolidaritást a törökök és görögök elleni gyűlölet is fokozta. A mai időkben táplálja együttérzésüket az az ellenszenv, melyet a bolgár paraszt a városi és iskolázott emberek iránt érez. Az irigység, önzés viszont hihetetlen méreteket öltött a pszeudo-intelligencia köreiből és a politikusok többségénél. Következményei a hiúság és gyűlölet, melyek gyakran az egyéni és közösségi életük mozgatóereje. A bolgárok egyáltalán nem törődnek a szomszédoknak okozott igazságtalanságokkal, egyedül az a félelem tudja őket megállítani, hogy saját érdekeik ne legyenek veszélyben. Csak a hatalmat becsülik, és úgy

¹⁹⁹ „A hős leveti a selymet és bársonyt, / Bolgár ruhát vett fel. / A vállán magával viszi csákányát, / Szegényen, elhagyottan, árván...”

²⁰⁰ Dušan házassága (*Vukova djela*. 2. könyv, 132. és 137. p.)

²⁰¹ A. Konstantinov: *Baja Ganje* (Srpska književna zadruga, 112. 42. p.)

tűnik, csak a hatalom tudja őket a jog és igazság tiszteletben tartására rákényszeríteni. Úgy tűnik, náluk minden pusztá számítás. Úgy tűnik, náluk nincs érzelmesség, lelkeség, szellemiség, amely a többi délszlávnak annyira kifejező tulajdonsága.

A bolgárok komolyak, mogorvák és gyakran komorak. Általában ellenségei a tréfának. Sajátos a vérmérsékletük, viselkedésük – ez a bolgár viselkedés. Míg a nyugaton élő délszlávoknál még a legnehezebb munkák és körülmények között is megfigyelhető több-kevesebb vidámság, minden kapcsolatukban pedig nagylelkűség, sőt szívélyesség, mindebből a bolgároknál semmi sem található meg, és ezeket ők „szerb dolognak” tartják. Ezzel szemben a bolgárok hideg önzését, nyugtalan és állandó sóvárgását a kereset és az anyagi haszon megszerzéséért, valamint a fősvénységét és a nagylelkűség hiányát a szerbek „bolgár módnak” hívják.

A bolgárok nem értékelik nagyra a hőstetteket, gyerekes dolognak tartják azt. Egy iskolázott bolgár, aki Montenegróban élt hosszabb ideig, vidáman, sőt bizonyos fokú humorral – mely különben ritka a bolgároknál – mesélte nekem, milyen hatást tettek rá a becsületükre a végletekig büszke és érzékeny montenegróiak, akik nagyurakat játszottak, noha nyomorúságosan szegények voltak. A bolgár komédiának tekintette tartásukat, és mindazt, amit ők mondtak vagy cselekedtek. Mindezekből ő semmit nem értett meg.

A bolgárokból hiányzik az a dalolásra, zenélésre való hajlam, amely a központi típus egyes változatába tartozó emberek veleszületett tulajdonsága. A bolgárok, ha emezekkel hasonlítják őket össze, nehezek és merevek, minden intellektuális rugalmasságnak híján vannak.

A török elnyomókon kívül a görög papság és a nagyszámú bolgár uzsorás (*čorbadžija*) is közrejátszott abban, hogy a köznép erkölcsi foka ne emelkedjen. Kedvezni szándékozván nekik, a bolgár parasztok új tulajdonságok sorát vették fel. Elnyomóik néhány tulajdonságát is felvették. A bolgároknál elterjedt közmondások és erkölcsi előírások zöme török–keleti eredetű. A bolgár ravaszság K. Jireček szerint²⁰² a török–bizánci eunuchok ravaszságára emlékeztet.

A nemzeti ébredés előjelei. – Hogyan tudna a teljes nemzeti elnyomás ilyen fokán a néptömeg fellázadni? Szerbia felszabadulása után a Szerbiában, Odesszában és Bukarestben élő bolgár emigránsok megpróbálták felkeléseket szítani. Ám még mielőtt azok kitörtek volna, a szervezkedést maguk a bolgárok árulták el a törököknek, így gyorsan elfojtották törekvéseiket. Azok a felkelések, melyeket mégis sikerült elindítani, jelentéktelenek voltak. Végeredményben ezek a megmozdulások nem voltak népfelkelések, hanem néhány, kivételes idealizmussal bíró egyén próbálkozásai. A legismertebb az 1876-os felkelés. Miután a törököknek elárulták a szervezkedését, azok kegyetlenül elfojtották. A felkelés elfojtása során a törökök olyan vérengzést vittek végbe, különösen Panadžurištében, Perušticában és Batakban, hogy a kegyetlenség ellenlépéseként Nyugat-Európában, legfőképp Angliában bolgárpárti mozgalom bontakozott ki.

Abbéli reményükben, hogy a felkelés felszabadítja földijeiket a török iga alól, a bolgár emigránsok propaganda-hadjáratot indítottak: harcot a nemzeti vallásért és a nemzeti iskolákért. Főleg arra törekedtek, hogy Oroszország és Nyugat-Európa figyelmét felhívják országuk siralmas helyzetére.

²⁰² *Das Fürstenthum Bulgarien*. 290. p.

A propagandát Pajsije szerzetes, egyébként jelentéktelen történelmi elbeszélése indította el. 1839-ben Rus Venelin írásával az iskolázott emberek nemzeti öntudatra ébredéséhez járult hozzá. Neofit Rilski bolgár nyelven adta ki általános iskolásoknak szóló szertartáskönyvét, mely 1835-ben készült el a belgrádi állami nyomdában. Ő tették meg a Gabrovóban nyílt első bolgár iskola igazgatójává. Ugyanebben az időben a koteli Neofit Bozveli, a szerbiai Kragujevacon nyomtatott iskolai enciklopédiát adott ki hat kötetben. A következő évben Krizant Pavlović dupnicei tanító a svistovói iskolának szánt tankönyveket nyomtatott. A bolgár iskolák száma ezután hirtelen megnőtt, különösen Sredna Gorában és a Középső-Balkánon. Egyre több tollforgató ember tűnt fel: Petko Slavejkov, Ljuben Karavelov, Đorđe Rakovski és mások, akik közül sokan Belgrádban éltek, vagy szoros kapcsolatokat tartottak fenn az iskolázott szerb körökkel. A parađurištei származású Marin Drinov történész az oroszországi Harkov egyetemen adott elő és néhány jelentős tanulmányával hozzájárult a bolgár történelem megismertetéséhez.

Az 1870-es évek körül minden bolgár hazafias igyekezet a görög egyház és hellenizáció elleni harcban összpontosult, azzal a célkitűzéssel, hogy a szláv szertartások és papság kerekedjen felül. Erre az időszakra tehető a bolgár ébredés igazi kezdete. S. Eliot nagyon jól felfigyelt arra²⁰³, hogy ez a nemzeti öntudatra ébredés nem volt sem romantikus, sem hősiesség, ez valójában a szerb uralom alatt maradt szlávok és görögök közötti vallási perpatvar volt. Ezt a mozgalmat erőteljesen támogatta Oroszország, sőt Szerbia is.²⁰⁴ Hogy a törökök előtt ne veszélyeztesse saját helyzetét, Szerbiában ezt a mozgalmat bolgárként tüntették fel, mivel ettől a névtől a törökök nem tartottak. Végeredményben a szerb állam a szerbeket és bolgárokat egy népnek tekintette, és hitt abban, hogy a bolgárokkal előbb vagy utóbb sikerül egy közös államot alapítaniuk. Arra törekedvén, hogy a szlávokat és a görögöket szétválassa, Törökország 1870. február 28-án kiadott fermánjával beleegyezett egy görög patriarchátustól független egyház megalapításába. Ezt az új egyházat exarchátusnak nevezték el. Az exarchátus védőszárnyai alatt a bolgároknak gyorsan sikerült egy fajta vallási felekezetet megszervezniük.

Azok között az irodalmárok és propagandisták között, akik a felkelések útján való felszabaduláson fáradoztak, voltak olyanok is, akiknek mentalitása különbözött a későbbi nemzedékben uralkodó mentalitástól. Mivel többségük külföldön élt,

²⁰³ *Turkey in Europe*: 2e edit. London, 1908.

²⁰⁴ A szerb kormány nem kívánta a szláv mozgalmat megakadályozni, ezért világosan feltárta szemléletét 1869. május 23-án írt, a konstantinápolyi küldöttnek eljuttatott útmutatásaiban:

„Az Ön számára ismert tény, hogy a felszigeten korábban 4 püspökség létezett: a konstantinápolyi a görögök, a peći a szerbek, a trnovói a bolgárok számára, míg az ohridi vegyes volt, melyet a törökök szerbnek vélték. Ugyanúgy tudatában van annak is, hogy a peći és ohridi püspökséget a XVIII. sz.-ban nem szüntették meg, hanem a konstantinápolyihoz csatolták... Ezt figyelembe véve, mivel ma arról van szó, hogy a régi püspökségek közül kivonjanak egyet a közösségből, csakis a trnovóirol, egy olyanról lehet szó, melynek kiválása kétségtelen. Minden más, a bolgár egyház irányába történő engedmény esetében a szerb egyház vagyona jogutódlásának kérdése kerülne szóba azok részéről, akik erre semmilyen jogot nem formálhatnak.”

P. Sokolović idézete alapján a „Le mirage bulgare et la guerre européenne”-ben (*Revue d'Histoire diplomatique*, Párizs, 1917. 40. oldal).

náluk a forradalmi szenvedély mellett a vallás, a lelkesedés és a szolidaritás szelleme is megjelent. Származásukat tekintve főleg Sredna Gorából és a Közép-Balkánról valók voltak.

A felszabadulás és a bolgár állam. – Bulgária sajnos nem saját erejéből szabadult fel a török iga alól. Felszabadulását Oroszországnak és az általuk 1877–78-ban folytatott háborúnak köszönheti. Ez igen sajnálatos, mivel egy nép úgy válik naggyá, hogy felszabadulása érdekében minden kísértést és meghurcoltatást felvállal. A függetlenségi harc az eszmék legjobb iskolája.

Az említett háború idején (1877–78) a bolgár nép között semmilyen eszmék nem léteztek. Az orosz tiszteknek alkalmuk adódott arra, hogy gyakran érezzék a bolgárok hálátlanságát, kegyetlen önzőségét és kíméletlenségét. Joseph Reinbach, aki ekkor közvetlenül megfigyelhette őket, igen éles hangon alkotott ítéletet róluk: „Amint bevetették közük a szabadság szót, megértették, hogy szabadnak lenni annyit jelent, mint büntetlenül elfoglalni más javait, és megszabadulni az őket háborgató, zavaró szomszédtól.”²⁰⁵ Felfogásukat tetteikben is igencsak gyakorolták.

Úgy tartották, hogy ezek rája szokások és múltbéli örökletes tulajdonságok, és hogy a szabad életben eltűnik mindez a barbárság. Lássuk, mi történt valójában:

Abban bízva, hogy saját érdekében dolgozik, Oroszország a San Stefanó-i egyezményvel megkísérelte megalapítani Nagy-Bulgáriát, amely nagyszámú török, albán, görög lakossága mellett Szerbia nagy részét is felölelte volna. Valójában a bolgárok ebben a San Stefanó-i Bulgáriában kisebbségben lettek volna. Ez a változat nem állta meg helyét a berlini kongresszuson, de az új Bulgária programjává vált. Elítélendő, hogy egy nép megalomániás törekvései ilyen módon nyerjenek támogatottságot.

Említettük már, hogy a bolgárok teljesen megfélemeztek azokról a csatákról, melyeket a szerbekkel vívtak középkorban. A szerbekkel majdnem egy nyelvet beszéltek, egy volt a hitük és közös ellenség igáját nyögték. Mindez közelebb kellett volna, hogy hozza őket testvéreikhez. Ám amint meghúzták a határokat, politikusaik és az iskolázott rétegük körében megjelent és kifejlődött a versengés és az ellentét. Nekik köszönhetően fulladt kudarcba az a javaslat, mely a bolgár helyesírás leegyszerűsítése és a nyugat-bolgár (a szerbhez igen hasonló) nyelvjárás irányába történő lépés lett volna az irodalmi nyelvben. A bolgár oldalról érezhető ellentétek más alkalmakkor is megnyilvánultak, és válaszként egyes szerbeknél is jelentkeztek. San Stefano kísértete ettől kezdve a két állam között lebegett.

A bolgár hiúság csak nőtt Ferdinánd király ideje alatt. Miután egy kis balkáni ország fejedelme lett, állandóan az a gondolat vezérelte, hogy egy nagy balkáni államot hozzon létre, és hatalmát az egész Balkánra kiterjessze. Mivel igen rátermett volt, sikerült neki minden nemzeti erőt e cél felé irányítania, vágyaival megfertőznie és feltüzelnie az egyébként elfásult, de alázatos néptömeget. A bolgár megalománia nemcsak a szerbek irányában nyilvánult meg, túlzott kapzsisága miatt ellentétben állt minden balkáni nép jogaival.

A bolgárok minden alkalmat megragadtak a nyugat rokonszenvének elnyerésére. Hát nem voltak egy szerencsétlen, a töröktől annyira sanyargatott nép? Minden alkalommal szóvá tették ezt, elhallgatva azokat a véres megtorlásokat, melyeket az

²⁰⁵ Joseph Reinbach: *Voyage en Orient*. I. kötet. 1879. 148. p.

1877–78-as háborúban követte el. Angliában különös népszerűségnek örvendett a bolgár ügy. A Times vég nélküli hasábjain képviselte az ügyet, róluk példát véve pedig az európai sajtó többsége is. Úgy tűnik, Anglia hálás volt a bolgároknak az igen realiztikus mód miatt, mellyel az oroszoknak meghálálták a megtett szívességet. Anglia ebben a kis királyságban látta azt az akadályt, ami az oroszok Konstantinápoly felé tartó terjeszkedésének útjában állt. Ez a terjeszkedés pedig Anglia számára örökös rémálom volt. Az olyan események felett, mint Battemberg fejedelem elűzése, Stambulov, Panica és mások meggyilkolása, szinte észrevétlenül elsiklottak.

Kétségtelen, hogy Bulgária fejlődött. Iskolákat és más korszerű intézményeket alapított, melyek számára jó reklámként szolgáltak. Akadtak persze olyan írók, újságírók, akik állították, hogy ezek kolosszális eredmények, melyeknek eléréséhez egyébként évszázadokra van szükség. A bolgárokat ők a Balkán poroszainak vagy japánjainak nevezték. A legfényesebb jövőt jósolták nekik. Legigazságtalanabb követeléseik is természetesnek tündek. Különösen az Osztrák–Magyar Monarchiában és Németországban letek támogatóra, mivel azok a bolgároknak látták Szerbia elleni szövetségeseiket.

Az ilyen egyöntetű dicséreteket nem lehet nem figyelembe venni, így a bolgárok el is fogadták őket, annál is inkább, mert királyuk és a kormány igen ügyesen játszottak el a reá bízott szerepet. Megalomániájuk nem ismert többé határokat.

Ily módon értelmezhető a mai bolgár politikusok, értelmiség és tisztikar mentalitása. A militáns eszmék itt fejlettebbek, mint a balkáni államok bármelyikében. Militarizmusuk önbecsüléstől duzzadó és porosz felsőbbrendűséggel áthatott. Az erő és erőszak kultusza itt természetesen elvakult követőkre lelt csakúgy, mint a szent és sérthetetlen dolgok megvetése. A katonáskodás, az iskola és újságok hatására ez a gondolat a lakosság egészét megfertőzte.

Beszédekben, újságjaikban, könyvekben a bolgárok azzal dicsekszenek, hogy ők a Balkán első helyen álló népe, és mint ilyeneket, meg is illeti őket az elsőbbség. Állításuk szerint Európában kevés hozzájuk hasonló józan, leleményes és tehetséges ember van. Az egész világ csodálja őket civilizációteremtő képességeik miatt. Ők a balkáni géniusz megtestesítői. Az elmúlt háború kezdete óta nem szüntek meg arról a mély tiszteletről beszélni, melyet Vilmos császár érez irántuk. Állandóan ismételték, hogy ő a bolgárokat Európa első népének tekinti, nem a németek után, hanem velük egy rangban.

A közhangulat teljesen elő volt készítve e mentalitás terjedésére: a kelet-balkáni típus irigysége és a sokáig leigázott rája önzősége volt a táptalaja. A bolgárok egységesek abban, hogy csak az anyagi érdekekért érdemes dolgozni. Az olyan munkákat, melyek nem hoznak hasznot, csak akkor vállalják el, ha ez tőlük semmilyen áldozatot nem követel, ha nem kell pénzt kiadni miatta, ha nem kér pénzt (ako para ne saka), ahogy a bolgár szólás tartja. A haszonlesés, mely már a szégyenletességig terjed, az egyetlen szabály, amihez igazodnak, és ez soha nem lankad. A kelet-balkáni típus legfőbb „erénye” ez.

Történelme során ez a nép soha nem hozott áldozatokat olyan eszmékért, melyből neki haszna ne lett volna. Mikor az erősebb hatalom rázúdult, engedett neki, nem lázadt elnyomói ellen: megtalálta módját, hogy találja fel magát az új körülmények közepette. A bolgár történelem nem jegyez olyan véres katasztrófát, mely egy időre kimeríti ugyan a népet, de ugyanakkor megerősíti nemzeti tudatát. Nekik nem volt Kosovójuk.

A büszkeség, erkölcsi érzékenység, a lélek kifinomult rezdülései, egy cél, az anyagi haszonlesés érdekének voltak alárendelve náluk. Hálát csak akkor éreznek, ha ebből hasznot húzhatnak. A hazugság és a ravaszság megengedett, ha segítségével haszonhoz juthatnak.

A kivételek igen ritkák, az idealisták magányosak és befolyás nélkül maradtak. Az értelmiségnél sem enyhíti az önzőséget a jóság vagy az érzékenység. Sehoh a délszlávok között nincs annyi újgazdag, mint a kelet-balkáni típusnál.

Engedtessek meg nekem, hogy véleményemet olyan írók gondolataival támasszam alá, akiknek alkalmuk volt ezt a népet közelebről megfigyelni. Az ő értékelésük majd kiegészíti azt a képet, melyet én megadni kíséreltem.

Dr. Dillon, aki sokáig élt a Balkánon, mondja a bolgárokról: „Katonai képességeik csodálnivalók, de az élet költészetéhez, a meleg, emberi érzésekhez alig értenek. A kitartás, bizalmatlanság és alattomoság jellemüknek különös vonása.”²⁰⁶

A Figaro egyik tudósítója 1917-ben írja: „A bolgárok kitűnő katonák, fegyelmezették, igen bátrak, de hősiesség nélkül. Kitartóak, de lelkesedés nélküliek. Ez az egyetlen hadsereg, mely nem énekel indulókat. Lehajtott fejjel, hallgatagon, a megpróbáltatásoknak keményen ellenállva menetelnek közömbösen, dühösek indulat nélkül, győztesek öröm nélkül, nem énekelnek! Egész tömegüket, tartásukat, mozgásukat figyelve feltűnik valami nehézkes, merev faragatlanság. Mintha befejezetlenek lennének ezek az emberek. Azt a benyomást keltik, hogy úgy fejezzem ki magam, mintha nem egyenként keletkeztek volna, hanem tömegesen, zászlóaljanként. Nehéz felfogásukkal azért kitartóak és szorgalmasak, szeretik a hasznot és igen takarékosak. Hihetetlen mértékig hiányzik belőlük a gondolkodásra való készség, a fejlődésre és erkölcsi jobbulásra való képesség és vágy.”

K. Jireček, a kiemelkedő tudós, aki Bulgáriában oktatásügyi miniszter volt, írja: „Mint régi bolgárbarát, nagyon jól tudom saját tapasztalataimból is, hogy Európa sok tudósa és államférfija a bolgárokat fizikailag erős, de szellemi munkára képtelen népnek tartja. A megboldogult Kállay miniszter úr, Kelet-Rumélia Autonóm Tartomány alkotmányának egyik írója gyakran mondta, hogy a bolgárokat túlbecsülik, hogy Stambulov tehetsége magányos példa, mivel a bolgár intelligencia teljesen tehetségtelen.”²⁰⁷

A bolgároknak egyik jellemző vonása, hogy tehetségesen túlértékelik magukat. Ez valószínűleg szintén régi szokás, mert a rája is mindig panaszkodott. Ezáltal sikerült elérniük, hogy szenvedő népnek tartsák őket. Valójában ilyenek voltak a felszabadulás előtt, de utána már megszűntek ilyennek lenni. Úgy mutatkoztak be, mint állítólagos áldozatok, mint minden szomszédos nép törekvéseinek áldozatai. Tudták, hogy a túlságosan elfoglalt európai népeknek az állítások ugyanannyit jelentenek, mint a bizonyítékok. Kitartóak és aktívak, nem mulasztották el néhány dokumentumukat állandóan ismételni, nyomtatni, átnyomtatni. Különösen leleményesen használták fel azokat a véleményeket, melyek a dolgok téves ismeretén alapulnak, főleg azokat, melyek ötvenéves vagy még régebben készült etnológiai térképek alapján fogalmazódtak meg, mikor még semmit sem tudtak pontosan a balkáni délszlávokról.

²⁰⁶ Dr. J. P. Dillon: *Bulgaria and the Entente Diplomacy*. The Fortnightly Review, 1915 májusa.

²⁰⁷ K. Jireček cikke alapján, mely a *Münchener Allgemeine Zeitungban* jelent meg, és lefordítva a *Samouprava* c. lapban 1914. szeptember 14-én jelent meg.

Minden, még a legapróbb alkalmat is kihasználták, hogy azt a benyomást keltsék, nekik van igazuk.

Mindezek mellett egy másik, teljesen eltérő módszert, a propagandát is alkalmazták, különösen Stambulov ideje óta. Sikereikkel dicsekedtek az egész világnak, hangsúlyozták hadseregük erejét, és gyakran harcias, fenyegető álláspontra helyezkedtek.

A bolgár király különös leleményességgel, e két módszert kombinálva a tökélyig vitte ezt a propagandát.

Lehetetlen szó nélkül elsiklanunk a bolgároknak az elmúlt világháborúban tanúsított barbársága és kegyetlensége felett. Ezek olyan ismert tények, melyeket letagadni nem lehet. Engedtessek meg nekem elmondani, hogy sehol, mióta Európa felett a háború szele kavargott, nem történt annyi büntetett, mint azokon a szerb területeken, melyeket a bolgárok foglaltak el. Ki akarták használni az alkalmat, hogy minden erkölcsi gát nélkül, titokban, gyökeresen kiirtsák azt a népet, mely hódítói céljaik útjában állt.

Hogy megértsük, hogyan tudtak ilyen büntetteket elkövetni, eszünkbe kell hogy jusson veleszületett kegyetlenségük és e tömegek évszázados engedelmessége. Néhány vezetőjük parancsnoksága alatt a legundorítóbb kollektív büntetteket is végrehajtották. A felelősség főleg államfőiket, katonai vezetésüket terheli, és azt az embert, aki saját gátlástalan céljai eléréséhez Bulgária sorsa felett is uralkodási szándékát valósította meg. Ezek az emberek tették féktelenné a tudat nélküli és kegyetlen nép alig elfojtott tulajdonságait.

Különben a bolgár egy egészséges, szorgos és takarékos nép. Alkalmazkodó képességeiknek köszönhetően kétségtelen, hogy az utóbbi időben anyagilag gyarapodtak. Ám a nyugat-európai kultúrát utánozni nem ugyanannyit jelent, mint saját alkotóképességüknek tanúbizonyságát adni. A hosszabb békés időszak már igen kedvezően hatott az anyagi előrelépésre. Egyedül a technikai vívmányok fejlődése függ valóban az intellektuális képességektől. A bolgároknál viszont nem ez a helyzet, mivel semmit sem találtak fel. Képességeiket figyelembe véve lehet, hogy a jövőben kialakuló délszláv világban ők jutnak el legtávolabb az anyagi kultúra fejlődésének terén.

Minden török alatti elnyomottságuk és rabságuk mellett, mikor végre önálló államhoz jutottak, kétségtelen katonai képességeikről tettek tanúbizonyságot. A bolgár sereg ereje a fegyelem szellemén alapszik, mely a néptömegeknek veleszületett tulajdonsága. A jól szervezett sereg képes a kollektív támadásra, és jól vezetett nyáj (csorda, sereg) módjára rohamoz. Ami viszont hiányzik belőlük – szerb katonatisztek véleménye szerint – az az egyéni kezdeményezés. Az egyéni hősiesség nagyon ritka. Ha egyszer meginog, ennek a seregnek nincs ereje az ellenállásra.

Amit még el kell ismerni a bolgároknak, azok a reális államvezetési képességek. Igen rátermett tárgyalófelek, biztosak abban, hogy soha sem veszítik szem elől saját érdekeiket. Ha meg tudnának szabadulni mai nagyra törő vágyaiktól, természetesen mindig csak saját érdekeiket szem előtt tartva, a délszlávok között ők lehetnének a legjobb diplomaták.

Kétségtelen, hogy egy olyan fiatal népet, mint a bolgárt, nem lehet az olyan régi-ekhez hasonlítani, amilyenek Nyugat-Európában élnek, csak saját szomszédaihoz hasonlíthatók, akikkel szinte egyforma körülmények között éltek.

A középkor folyamán a bolgároknak többször is sikerült olyan hatalmas államot létrehozniuk, mint amilyen a szerb állam volt a Nemanjić-dinasztia ideje alatt. Jelentős tény azonban, hogy nem emeltek templomokat és kolostorokat, és nem volt olyan művészetük, mint a szerbeknek abban az időben. Macedóniában, ahol a bolgárok és szerbek egymást váltva uralkodtak, a szerb és bizánci eredetű kolostorokon és templomokon kívül semmilyen más emlékmű nem található. Még Trnovóban és Preslavban sem maradt jelentősebb nyoma a bolgár császárok uralkodásának.

A középkori bolgár irodalom tanulmányozásakor bebizonyosodott, hogy ez valóban csak a bizánci irodalom vak utánzása. Igaz, a bolgároknak van saját folklórjuk, de népköltészetükben hiába keressük a nyugati délszlávok népdalaiban megtalálható művészi feldolgozottságot és magas ihletettséget.

A nemzeti ébredés és Bulgária felszabadulása után, a kelet-balkáni típus sok autodidaktát adott. Köztük azonban egy sincs olyan, aki bár megközelíthetné a nyugati dinári autodidaktákat, mint amilyenek Vuk Karadžić vagy Njegoš. Európai mintára a bolgárok egyetemeket, tudományos akadémiát, színházakat és művészeti iskolákat nyitottak, de nem adtak olyan értékű irodalmárokat és tudósokat, amilyeneket a többi délszláv nép adott. Irodalmi nyelvük és helyesírásuk sincs kidolgozva és nincs eléggé megalapozva. Államuk szilárd, jól szervezett, lehet, még a nemzeti szellemhez is jól igazodik, de nem alapul semmilyen demokratikus intézményen, bár a nép a szerbekkel azonos körülmények között él. Lehet, hogy ez az idealizmus hiányának következménye, amely karakterük, jellemük alapja. Lehet, hogy a veleszületett önzősséggel magyarázható azon képességeik hiánya, hogy nagy vállalkozásokba fogjanak, ahol kockázatnak is kitéhetik magukat. Intellektuális tekintetben főleg utánzókéességük a jelentős. Tudományos munkáikba – ha rámutatnak a megfelelő irányra – kitartást és szorgalmat visznek, ezek biztosítják számukra a sikert.